

Asianajajapäivä 15.1.2010

1/2

Helsinki

Oikeuskansleri Jaakko Jonkka

Oikeuspolitiikan forum: Sopiminen, tunnustaminen – haasteita juristeille

Hyvät kuulijat!

Pari kuukautta sitten nousi julkiseen keskusteluun pohdinta, voisiko yksi keino oikeudenkäyntien kohtuuttomia viipymisiä vastaan olla epäillyn tunnustamisen palkitseminen rangaistuksen alennuksella. Tilausta järjestelylle nähtiin olevan erityisesti talousrikoksissa.

Ajatus prosessin keventämisestä ja nopeuttamisesta sitä kautta, että rikoksesta epäillylle tehtäisiin houkuttelevaksi tekonsa tunnustaminen, ei ole uusi. Eräissä maissa tällainen järjestely erilaisin variaatioin on käytössä. Tunnetuin on yhdysvaltalainen systeemi. Englannissakin on ajoittaisesta vastustuksesta huolimatta asiasta kerätty kokemusta jo muutama vuosikymmen. Mannereurooppalaisen oikeuskulttuurin maista järjestelmän soveltamisen edelläkävijöinä on mainittu Italia ja Viro.

Suomessa tällaisten ajatusten kehittäminen on aiemmin yleensä jo lähtökohdiltaan tyrmätty. Se, että asia on taas pulpahtanut pinnalle, voi kertoa joko jonkinlaisesta praktisesta ”kaikkea on edes kokeiltava” –asenteesta epätoivoisessa tilanteessa tai sitten rikosprosessin keskeistä perustaa koskevasta muuttuneesta oikeusideologisesta ajattelusta.

Ennen kuin pohditaan, olisiko tunnustamiseen houkuttelemisesta lääkkeeksi prosessin viipymisiin, on syytä ensin analysoida tautia itseään.

Pitkäkestoiset prosessit ovat pahimpia suomalaisen oikeudenhoidon ongelmia. Oikeudenkäyntien kohtuuton viipyminen järsii oikeusvaltion uskottavuutta, sillä se loukkaa ihmisten oikeussuojaa ja oikeusturvaa sekä horjuttaa luottamusta oikeusjärjestelmän toimivuuteen. Viipymisiin ovat joutuneet toistuvasti puuttumaan niin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin kuin kansalliset laillisuusvalvojamme.

Kysymys on monisyisestä ongelmasta. Usein kyse on rikosasian kokonaiskäsittelyajan venymisestä. Parannuskeinoja etsittäessä tarkasteluun on otettava koko tutkintaketju alkaen rikosjutun esitutinnan aloittamisesta ja päätyen syyteharkinnan kautta lainvoimaiseen tuomioon.

Pahiten ongelma näkyy vaivaavan vaikeasti selvitettäviä talousrikoksia, joissa kokonaiskäsittelyajat saattavat vierähtää pitkälti yli kymmenen vuoden. Toisaalta taas vähäisemmät ja sinänsä yksinkertaiset rikosjutut kuormittavat oikeuskoneistoa lukumäärällään.

Yhtä syytä tai syyllistä viipymiseen voidaan vain harvoin selkeästi osoittaa. Näin ollen epärealistista olisi toivoa ongelman ratkeavankaan yhdellä tempulla.

När man talar om dröjsmål i samband med straffprocesser är det skäl att fästa uppmärksamhet vid resurserna, lagstiftningen samt praktiska förfaringssätt och verksamhetskulturer. Vid sidan av de nämnda strukturella omständigheterna borde man i bedömningen också våga gå in på det individuella planet.

Ainakin seuraavat kysymykset ovat relevantteja:

Onko voimavarat rikosjutun käsittelyn kussakin vaiheessa mitoitettu oikein? Resurssitarve on arvioitava kokonaisuutta tarkastellen. Voimavarojen lisäys yhteen tutkintavaiheeseen voi aiheuttaa pullonkaulan toisaalla.

Johtavatko lakipykälät liian raskaaseen ja aikaa vievään menettelyyn? Myös jatkokysymys on tärkeä: ottaako lainsäädäntö riittävän eritellysti huomioon rikosten erilaisuuden? Esitin vuosikymmen sitten joissakin artikkeleissa – hieman ehkä provokatorisesti – kritiikkiä, että tuolloinen rikosprosessin kokonaisuudistus toteutettiin keskeisten prosessin oikeusperiaatteiden osittaisen väärinymmärtämisen tai ainakin ylipingottuneen puhdasoppisen tulkinnan varaan.

Arvelin, että tämä on omiaan johtamaan ehdottomuudessaan kaavamaiseen ja sääntelyn jäykkyydessä raskaaseen prosessiin. Sittemmin osittaisuudistuksilla on pyritty menettelyjä erittelevästi keventämään. Mutta voisi olla syytä ottaa rikosprosessilainsäädäntö kokonaistarkastelun alaiseksi ja arvioida aikoinaan tehtyjä perusratkaisujakin.

Viipymisten syitä pohdittaessa olisi liian helppohintaista juuttua vain resursseihin ja lainsäädäntöön. On kysyttävä myös käytännön rulljanssien toimivuuden perään. Ovatko työskentelymenetelmät ja toimintatavat niin esitutkinta-, syyteharkinta- kuin tuomioistuinvaiheessa ajan tasalla ja toimiiko koordinaatio eri käsittelyvaiheiden välillä? Avainasemassa on poliisin ja syyttäjän esitutkintayhteistyö.

Asioiden joutuisaa käsittelyä arvioitaessa ei myöskään yksilökohtaista suoriutumista voida jättää huomiotta. Erot voivat olla varsin suuria. Tämä tosiasia johtaa kiinnittämään huomiota mm. johtamista koskeviin kysymyksiin kuten rekrytointi, henkilöstön ammattitaidon ylläpito ja työssä jaksamisesta huolehtiminen. Nämä seikat tulevat yhä tärkeämmiksi, kun tuottavuusohjelma vähentää työntekijöitä ja kaavailut eläkeuudistukset edellyttävät jäljelle jäävien tulevaisuudessa työskentelevän iäkkäämmiksi. Kun laillisuusvalvojana olen viime vuosina joutunut puuttumaan tuomioistuimissa tapahtuneisiin viipymisiin, lähes poikkeuksetta varsinkin vakavimmissa tapauksissa on tuotu keskeisenä syynä esiin uupuminen.

Miten tunnustamiseen houkuttelu sitten voisi auttaa taistelussa rikosjuttujen käsittelyn kohtuuttomia viipymisiä vastaan?

Tunnustamisen vaikutuksesta prosessin etenemiseen tai rangaistuksen lieventämiseen on maailmalla erilaisia malleja. Siinä julkisessa keskustelussa, jota meillä loppusyksystä käytiin, ei sattunut silmiini, miten ja missä rikosjutun tutkinnan vaiheessa tunnustamiselle aiottaisiin antaa rangaistusta alentavaa merkitystä. Ilmeisesti ajatus on vasta iduillaan.

Pintapuolisestikin tarkastellen on havaittavissa, että järjestelmään liittyy vaikeita käytännöllisiä ja periaatteellisia kysymyksiä. Esitän tässä vain muutaman spontaanin näkökohdan.

Kun järjestelyllä halutaan vaikuttaa rikosjuttujen käsittelyn nopeuttamiseen, tunnustamisen pitäisi tapahtua tutkinnan varhaisessa vaiheessa, jotta sillä olisi tavoiteltavia vaikutuksia. Prosessiekonomisesti edullisinta olisi, jos tämä tapahtuisi esitutkinnassa.

Tuomioistuinkäsittelyssä tapahtuva tunnustaminen ei enää kovin paljon välttämättä vaikuta rikosjutun kokonaisuuteen. Toisaalta voi olla vaikea liittää rangaistusta lieventävää vaikutusta tutkinnan alussa annettavaan tunnustamiseen. Syyttäjä ja todennäköisesti tuomioistuinkin olisi joka tapauksessa pakko kytkeä mukaan jo tässä vaiheessa. Epäillyn avustajan rooli korostuisi ihan varmasti, ehkä muuttuisi muutoinkin.

Seuraavanlaisiakin kysymyksiä herää:

- Miten kyettäisiin varmistumaan tunnustamisen aidosta psykologisesta vapaaehtoisuudesta?
- Pitäisikö tunnustamisen sisällöllistä oikeellisuutta jollakin tavoin arvioida? Vai luovutaanko näissä tilanteissa kokonaan totuustavoitteesta ja tehdään totuudesta avoimesti kauppatavaraa ja syyllisyydestä sopimuksenvarainen asia?
- Entä miten rikosprosessin keskeisten periaatteiden kanssa sopii yhteen, että syyllisyyden kiistämisen tai vaikenemisen oikeutta käyttävää epäiltyä rangaistaan ankarammin kuin tunnustanutta ?

Myös perusoikeutena turvattu yhdenvertaisuus ja rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuus voivat joutua koetukselle, jos haitoilla ja hyödyillä pelaava talousrikollinen saa riskilaskelmointinsa perustuvan tunnustamisen avulla normaalirangaistusta lievemmän tuomion.

Arvoisat asianajajapäivän osallistujat!

Toivotan antoisia keskusteluja ja virkistävää yhdessäoloa.